

Een woord vooraf

In 1974 begon ik als student in Nijmegen aan de studie theologie. Tot 1978 heb ik mij intensief met de godgeleerdheid beziggehouden. Daarna ging mijn interesse meer uit naar de filosofie en de letteren. Er waren namelijk twee zaken die mij tegenstonden in de opleiding aldaar. Ten eerste wist men vaak maar moeizaam het persoonlijke geloof van de wetenschappelijke benadering daarvan te scheiden. Zo werd mij tijdens een tentamen over het evangelie van *Mattheus* gevraagd “wat ik met de Bergrede gedaan had”. Toen ik antwoordde dat ik die passage voor het tentamen bestudeerd had, beviel dat de betreffende docent niet. Ook nu nog meen ik dat een theoloog niet *vanuit* maar *over* het geloof zou moeten reflecteren. Uiteraard kan hij een bepaalde godsdienst belijden, maar daar lees ik liever niet al te veel over. Theologie zou het religieuze veld als onderwerp moeten hebben en – net als alle andere wetenschappen – afstand tot haar object moeten bewaren. Ten tweede bemerkte ik dat veel godgeleerden geneigd zijn literatuur als een verkapte Bijbel te lezen, waarin de zin van het leven wordt ontvouwd. Uiteraard richt ik deze kritiek ook op mezelf als theoloog. Nog afgezien van het gegeven dat ook dit heilige boek daar alleen maar indirect over schrijft, beschouw ik literatuur allereerst als een talig verzorgd kunstwerk, waarin bepaalde gedachten zich eventueel – en bijna altijd impliciet en indirect – kunnen profileren. Bij theologen bespeur ik wel de neiging de noodzakelijke narratologische en hermeneutische benadering van de literaire tekst over te slaan en als het ware direct de zin van het leven daaruit op te delven. Uiteraard heb ik het hier over een brede tendens die niet voor 100% opgaat en die zeker niet voor exegeten geldt.

Nadat ik mijn kandidaatsexamen in de theologie behaald had, besloot ik mijn heil bij de wijsbegeerte te gaan zoeken. Maar ook daar verliep niet alles even succesvol. Meer en meer begon ik mij aan het eeuwige adagium van de wijsgeer – ‘Ik stel alleen maar vragen’ – te storen. Naar mijn idee bleven de antwoorden die ik zocht door deze houding te zeer onderbelicht.

Het zou een misverstand zijn te menen dat ik negatief op mijn ‘Nijmeegse periode’ terugkijk. Integendeel, ik zou nu hetzelfde doen als destijds en mijn kritiek zegt dan ook meer over mijn toenmalige onrust en mijn neiging mij tegendraads te profileren dan over de opleiding aldaar. Ik heb met name van de Nijmeegse theologen

geleerd dat het geloof iets anders in elkaar zit dan datgene wat ik vanuit mijn katholieke jeugd heb meegekregen. Door hen – en überhaupt door de studie theologie – heb ik een veel breder en genuanceerder beeld van het fenomeen ‘religie’ gekregen. Ook aan mijn studie in de filosofie in Nijmegen behoud ik warme herinneringen.

In 1981 stapte ik over op de studie literatuurwetenschap en kwam ik in contact met de hoogleraar Wim Bronzwaer (1936-1999). Bij hem had ik werkelijk het gevoel van thuiskomen, mede gezien zijn enorme eruditie en zijn didactische kwaliteiten. In zijn colleges herkende ik mijn verlangen de existentiële dimensie van de literaire tekst te belichten zonder daarbij de taligheid van dit kunstwerk te veronachtzamen. In 1990 ben ik bij hem gepromoveerd op de rol van het fenomeen ‘bewustzijn’ in modernistische literatuur en vervolgens heb ik mijn weg als literatuurwetenschapper in het academische circuit gevonden.

Niettemin bleef mijn interesse voor religie en daaraan verwante zaken bestaan. Die belangstelling houdt verband met de zojuist genoemde aandacht voor de existentiële dimensie van de tekst, die in de theologie prominent aanwezig is en die in de literatuurwetenschap de laatste jaren helaas op de achtergrond geraakt is. Gelukkig heb ik de gecombineerde focus op de taal én de existentiële laag van de tekst die Wim Bronzwaer mij liet zien in mijn academische werkzaamheden verder kunnen ontwikkelen. Ik heb intensief gezocht naar raakvlakken tussen theologische en literatuurwetenschappelijke inzichten, bijvoorbeeld in mijn proefschrift in de theologie (2009), waarin ik bekeringsverhalen vanuit een literatuurwetenschappelijke focus heb geanalyseerd. Daarnaast geef ik al jarenlang colleges over literatuur en christendom en men kan dit boek als een vrucht daarvan bezien. Sommige essays hieruit zijn geïnspireerd door deze cursus, andere zijn uitwerkingen van de stof die ik daar behandelde. Ik ben na een lange cirkelbeweging weer bij de theologie teruggekomen in de hoop het tweede manco dat ik destijds ervoer aan de hand van literatuurwetenschappelijke inzichten te verhelpen.

Omdat ik veel geleerd heb van de kritische vragen van mijn studenten wil ik hen in de eerste plaats bedanken voor hun bijdrage aan dit boek. Ik wil hier met name Marijke de Visser noemen die mijn tekst zorgvuldig van commentaar heeft voorzien. Maar ook anderen ben ik veel dank verschuldigd. Allereerst denk ik aan prof. dr. Marcus Matthias, die zijn kennis over Luthers visie op de erfzonde intensief met mij gedeeld heeft. Ook mijn collega's dr. Bas van Bommel en dr. Eric Ottenheijm moeten hier genoemd worden, omdat zij mij van uitstekende informatie over respectievelijk het gebed in het Latijnse taalgebied en in de wereld van het Oude Testament hebben voorzien. Drs. Tëwin van den Bergh ben ik dank verschuldigd vanwege zijn analyses van de relatie tussen Jozua en Vestdijks gedicht over dit Bijbelse personage. En ‘last’ maar zeker ‘not least’ wil ik Maria van der Wijst bedanken voor haar voortreffelijke correcties van mijn oorspronkelijke manuscript. Dit boek is al het zesde dat ze onderhanden heeft genomen, maar ze blijft nog altijd even precies als 21 jaar geleden.

Tenslotte nog iets over de titel van mijn boek. Uiteraard verwijst die naar de relatie tussen de Bijbel en de literaire tekst, waarmee ik hoop te laten zien dat de literaire ‘bestemming’ een nieuw licht op deze eeuwenoude bron kan werpen. Zo valt na het lezen van Gides en Mallarmé’s verwerkingen van de parabel van de verloren zoon, waarin de vrouw/de moeder een belangrijke rol speelt, onmiddellijk haar afwezigheid in Lucas’ vertelling op. Maar men kan zich afvragen in hoeverre die bron nog onbemiddeld tot ons kan spreken. Zo omvat de parabel van de verloren zoon niet alleen een tekst, maar ook een veelvoud aan duidingen die zich door de eeuwen heen daaraan hebben vastgehecht.¹ Niettemin kan men deze ‘bron’ onderscheiden van haar duidingen, een tweedeling die in het licht van de teloorgang van Bijbelkennis en het christendom in onze moderne samenleving zinvol is. Men blijkt hier vaak uitsluitend over bemiddelde inzichten te beschikken, terwijl kennis van de fundamentele documenten – evenals die van de klassieke oudheid – ons pas in staat stelt de moderne literatuur die zich daarmee uitzet adequaat te benaderen. Toen een jongeman mij enige jaren geleden vroeg of ik *Jesus Christ Superstar* gezien had en ik hem antwoordde: ‘Nee, maar ik heb wel het boek gelezen’, werd mijn grapje niet meer begrepen. Maar niet alleen de ‘bronnen’ lijken vandaag de dag opgedroogd, ook de ‘bestemming’ heeft na eeuwenlange (vaak plichtmatige) uitwerkingen van de christelijke leer een ander karakter gekregen. Zo las ik onlangs op een sticker van een auto: ‘Ik rem alleen voor Jezus!’ De zoon van God is met andere woorden uit zijn christelijke context losgeweekt en in het vrije veld geworpen, een proces waar veel gelovigen moeite mee zullen hebben, maar dat vanuit literair opzicht interessant materiaal heeft opgeleverd.

Hans van Stralen
Amsterdam, Ermelo, Maarssen
Winter 2017-2018

---

1. De tekst als een parabel omschrijven wijst al op een interpretatie, waarover *Lucas 15:11-32* zich niet uitspreekt. Daarnaast is deze passage eeuwenlang omschreven als de parabel van de barmhartige vader, een omschrijving die haar ook al een specifieke invulling geeft. Zie verder mijn essay ‘Verdwaald in Vlaanderen, over *De verloren zoon* van Gerard Walschap’ in dit boek.